

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŐTIRMALARI DERGİŐİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 14 (Őubat/February 2024), s. 1530-1533.
GeliŐ Tarihi-Received: 08.02.2024
Kabul Tarihi-Accepted: 17.02.2024
Kitap İncelemesi-Book Review
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1433956

Tanzimat Romanının Epistemolojik mi Yoksa Etik Temelleri mi?

Hasan CUŐA*

Jale Parla'nın Babalar ve Oğullar/ Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri adlı kitabı Babasız Ev, Mutlak Metin, Babalar, Oğullar ve Süfli Lezzetler, Güneşe Uzanan Oğul, Metinler Labirentinde Bir Sevdâ: Araba Sevdası baŐlıklı altı bölümden oluŐmaktadır. "Babasız Ev" adlı ilk bölümde Jale Parla romanın Batı'da ortaya çıkmasının burjuva sınıfıyla ilişkili olduğundan söz eder. Romanın liberal düşünce sistemi etrafında Őekillendiđini ve pozitivist anlayıŐa dayalı temel ilkeleri yansıtığını ifade eder. Romanın Osmanlı kültüründe 19. Yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıktığını, 1870 -1890 yılları arasında kaleme alınan Türk romanlarının liberalizm ve pozitivizm akımlarından uzak olduğunu, sözü edilen dönemlerde ortaya çıkan romanların Osmanlı'nın geleneksel düşünce sistemine dayalı bir epistemolojiyi yansıtığını dile getirir. Parla, Tanzimat fikrinin aslında Batı'nın kültürel ve değer yargılarını içermediğini, Osmanlı imparatorluğunun sahip olduğu siyasal, sosyal ve kültürel değerleri daha da sađlamlaŐtırmayı amaçladığını belirtir.

Tanzimat romancılarının gerçeklikle ilgili anlayıŐlarının Doğu kültürünün gerçeklik algısı üzerine kurulu olduğunu ve bu gerçekliğin boyutlarının mutlak, sorgulanamaz ve soyut özelliğe sahip olduğunu belirtir. Osmanlı kültürünün sahip olduğu bilgi kuramını Doğu epistemoloji olarak tanımlamıştır. Bu türden bir epistemolojinin çerçevesini Kur'an-ı Kerim, hadis, kelim, fıkıh, tefsir gibi kutsal metinler ile Aristoteles'in tümden gelim mantık ilkesi ve mistik gelenekten beslenen soyut idealist düŐüncelerle sınırlandırmıŐtır. Bu bölümde yazarın dikkate değer tespitlerinden biri

* Dr. Ŗđr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı, e-posta: hasencusa@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1754-5205.

Tanzimat romanlarında ele alınan aşk konusunun şehvet ve sevgi bağlamında ayırt edici bir biçimde kullanıldığını ortaya koymasındır. Bu bağlamda kadın, romanda erkeği baştan çıkarıcı cinsel bir obje olarak adından söz ettiriyorsa şeytan; sevgiyle yaklaşan bir özne olarak varlık gösteriyorsa melek olarak tarif edilmiştir.

“Mutlak Metin” adlı bölümde öncelikle mutlak metin ifadesiyle neyin anlatılmak istendiği açıklanmıştır. Jale Parla Batı ve Doğu kültürünü iki ayrı epistemolojik çerçeve içinde ele almıştır. Ona göre Batı epistemolojisi Rönesans sonrası aydınlanma düşüncesiyle başlar. Bu düşünce sistemi deney ve gözlemi esas alan, tümevarım yöntemini savunan, sorgulayıcı bir tutum sergileyen, somut bilgi arayışı içinde olan, yanlıslamacı bir yaklaşım ortaya koyan, pozitivistin ilkeleri doğrultusunda hareket eden apiroist bilgiyi esas alır. Parla’nın “mutlak metin” olarak tanımladığı Doğu epistemolojisi ise aklın rehberliğinde deney ve gözleme başvurmadan birtakım çıkarımlar yapan, tümenden gelim yöntemini ilke edinen, sorgulanamaz bir yaklaşım sunan, doğrulamacı bir perspektifle olgular üzerinde hüküm veren, idealist prensipler üzerinden yola çıkan aposteriorist bilgi olarak tanımlanmıştır. Bilginin neliği, kaynağı, değeri, yöntemi üzerine eğilen epistemoloji kavramının sınırlarını aşındıran Parla, bu kitabında kavram karmaşasına neden olmuştur. İyilik, kötülük, erdem, ahlak gibi etiğin temel sorunlarını içeren kavramları epistemoloji kavramı adı altında değerlendirme yanlısına düşmüştür.

Yazar bu bölümde Tanzimat’ın yeni bir dünyaya açılan kapı olmasına rağmen sorgulayıcı mantığın reddedildiği, skolastik zihniyetin devam ettiği bir gerçek olduğuna dikkat çekmiştir. Tanzimat’la birlikte getirilen yeniliklerin toplumun yaşam felsefesinde ve düşünce siteminde bir değişikliğe neden olmadığını, Tanzimat’ın Osmanlı’nın benimsediği kültür dünyasında yeniliğe olanak sağlamadığını belirtmiştir. Parla, Ahmet Mithat’ın kurmaca metinlerinde babasızlığın yanlış terbiye ile eşit tutulduğunu, güçlü bir ahlak anlayışına sahip olmayan karakterlerin babanın yokluğundan dolayı kötü yollara düştüğünü dile getirmiştir. Bununla birlikte Ahmet Mithat’ın benimsediği ideal eğitim anlayışı üzerinden Tanzimat döneminin eğitim sistemi hakkında bilgi vermiştir. Ahmet Mithat’ın eğitim ile ilgili görüşünü ortaya koyan Parla, Tanzimat yazarlarının benimsediği ideal eğitimin babanın vesayetinde İslami ilkelerine göre yürütülen ve bu ilkeler doğrultusunda Batı’dan istifade edilen bir eğitim olduğunu ifade etmiştir.

Yazarın “Babalar” olarak isimlendirdiği ve temel savını ortaya koyduğu kitabın üçüncü bölümünde Tanzimat yazarlarının kurmaca karakterlerine karşı tavır ve tutumları hakkında bilgi verilmiştir. Başlıca amaçları toplumu eğitmek ve ona yol göstermek olan Tanzimat yazarları karakterlerini inşa ederken otoriter baba kimliğiyle hareket etmişlerdir. Yazar, bu bölümde romancıların öğretici üslubunu benimsemelerini çok yönlü babalık rolüyle açıklamaktadır.

Tanzimat romanının beslendiği temel kaynakların neler olduğu üzerinde duran Parla, kitapta yer alan ahlâk-ı beşer, kalbi insaniyet, ahlâk-ı Hâmid, kalb-i insaniyet, tabiat-ı beşer, ahlâk-ı cemiyet havass-ı beşer gibi etik kavramları epistemoloji adı altında değerlendirmiştir. Diğer deyişle Tanzimat yazarlarının benimsedikleri geleneksel kültür anlayışını ve bu anlayışın ortaya koyduğu değer yargularını, ahlak anlayışına dair söylem biçimlerini etik değil de epistemolojik çerçeve içinde ele almıştır. Bilindiği üzere epistemoloji ve etik felsefenin iki farklı alt disiplini olmakla birlikte birbirinden tamamen ayrı konular üzerine eğilir. Epistemoloji daha çok bilginin kaynağı ve mutlak bilginin olup olmadığı sorunları üzerinde düşünce üretirken etik ise bireysel ve evrensel ahlak anlayışları üzerinde fikir ortaya koymaktadır. Parla, bu bölümde Tanzimat romanının epistemolojik temellerinin neler olduğunu ortaya koymaya çalışırken aslında Tanzimat romanının etik temellerini açıklığa kavuşturmuştur.

Parla, söz konusu bölümde babanın temsil ettiği misyonun neler olduğundan söz ederken aynı zamanda babanın rolü ve önemini de açıklayıcı bir biçimde belirtmiştir. Ona göre Tanzimat yazarları her konuyu bilen ve öğreten bir baba tutumunu benimsemiştir. İnsanların zihninde baba kavramı her zaman için önemli bir yer tutmuştur. Babalar ve babalık, insanlık tarihinde önemli figürlerden biri olarak yerini almıştır. Babalar, bakmakla yükümlü olduğu oğulları dış etkenlerden koruyan bir liman rolünü üstlenmiştir. Buna rağmen babalar ile oğulları arasında yaşanan çatışmanın varlığı kaçınılmazdır. Yazara göre edebiyat alanında eski yaklaşıma karşı bir savaş başlamıştır ve yazarlar, babalarına karşı başkaldırmıştır. İnceleme nesnesi olarak ele alınan kitapta baba figürü, kasıtlı biçimde boş bırakılmış bir eve benzetilmiştir. Herhangi bir romanda bir kahramanın babayla karşı karşıya geldiği, çatıştığı ya da hesaplaştığı bir sahnenin söz konusu olmadığı belirtilmiştir. Baba figürlerinin daha çok romanlarda temsil ettikleri değerlerle ortaya çıktığından söz edilmiştir. Parla'ya göre babalar, yerleşik değerleri, dış etkenlerden korunmayı, daha doğru düşünüp daha doğru yönlendirmeyi temsil eden figürler olmuştur. Bunun yalnız iyi yanları olduğu kadar bir de kötü yanı bulunmaktadır. Sözelimi babalar aileyi dış faktörlerden korurken, aileyi de içe kapatabilirler. Nitekim İntibah gibi, Mai ve Siyah gibi romanlarda baba yaşarken iyi, düzenli, bereketli bir hayat vardır; ancak baba vefat ettikten sonra işler tam tersine dönmüştür. Baba varken oğullar sessiz, sakin, kendi halinde bireyler iken babanın vefatı oğullarda olumsuz bir etki yaratmaktadır. Yani oğullar babanın yokluğunda iyiyi ve kötüyü ayırmadıklarından ve baba otoritesinden uzak bir hayat sürdürdüklerinden dolayı özgürlüğünü bilinçsizce kullanan kişilere dönüşmüştür.

Kitabın dördüncü bölümünü oluşturan "Oğullar ve Süfli Lezzetler"de Tanzimat yazarlarının materyalizme karşı oldukları tavırlar üstünde durulmuştur. Materyalizmin dini inkâr etmesi, bilginin temel kaynağını maddeye dayandırması, insan davranışlarının ve eylemlerinin nedenlerini biyolojik ve fizyolojik gerekçelerle açıklaması yönüyle Batı epistemolojisinin ideolojik boyutunu oluşturduğunu öne süren Parla, materyalizmin Doğu epistemolojisinin idealist düşünce sistemine karşı konumlandırılmış bir bilgi sistemi olduğunu belirtmiştir. Bu türden bir karşılaştırmayı yaparken aynı zamanda Batı'nın bilgi kuramının ve İslam kültür ve medeniyetinin ahlaki değerlerine aykırı olduğunu öne sürmüştür. Bilgi ile ahlak arasındaki ayrıma dikkat etmeden yapılan bu karşılaştırma kavramsal sorunları da beraberinde getirmiştir.

Bu bölümde Tanzimat romanlarında adından sıklıkla söz edilen Beyoğlu'nun Avrupa'yı kültürel açıdan temsil ettiğinden söz edilir. Bununla birlikte Tanzimat yazarlarının cinsellik, fuhuş, kumar gibi kötü alışkanlıkların Avrupa'dan geldiğine yönelik bir inanca sahip olduğundan bahsedilir. Materyalist anlayışın şehvi duygularla ilişkili olduğu ve şehvetle hareket eden roman kişilerinin nasıl tehlikelere sürüklendiği anlatılır. Tanzimat romanlarında ele alınan iyi ve kötü kadınların Mehpeyker ve Dilaşub üzerinden sembolize edildiğine dikkat çekilir. Hafif kadınların eline düşen mahcup erkek karakterler, ne kadar saf ve temiz olurlarsa olsunlar, sonunda ahlâken düşmeye mahkûmdurlar. Bu açıdan bakıldığında tensel arzular; Tanzimat romancılarına göre süfli lezzetlere götürecek yolu açtığı için kaçınılması gereken bir şeydir. Tanzimat yazarları tarafından dans da süfli lezzetlere giden bir kapı olarak görülmüştür. Onlara göre dans etmekle şeytanla flört etmek arasında hiçbir fark yoktur. Son olarak bu bölümde Tanzimat romanlarından örnek olarak alıntılanan çoğu pasajın kitabın asıl konusu ve temel savını oluşturan epistemik bilgilerden ziyade etiğin konusu olan ahlak ve erdemle ilgili söylemler olduğu görülür.

Kitabın beşinci bölümünü oluşturan "Güneşe Uzanan Oğul" Parla'nın Beşir Fuad için kullandığı bir tanımlamadır. Kitabın ilk dört bölümü Tanzimat yazarlarının

benimsediği dünya görüşüyle ilişkili olduğu halde bu bölüm Batı epistemolojisinin temsilcisi konumunda olan Beşir Fuad'a ayrılmıştır. Beşir Fuad'ın Tanzimat yazarlarından farklı bir konuma sahip olduğunu düşünen Parla, Tanzimat'ın sadece şekil değiştirmekten ibaret olmadığını savunan Beşir Fuad'ın Tanzimat yazarlarının benimsediği Hugo'nun romantik anlayışı yerine Voltaire'in realist dünya görüşünü ilke edindiği belirtmiştir. Bu türden bir perspektifin Batı epistemolojisine uygun olduğunu ileri süren Parla, Beşir Fuad'ı babasını kaybettiği için iyi eğitim alamayan bir kahramana benzetmiştir.

Jale Parla "Metinler Labirentinde Bir Sevda: Araba Sevdası" adlı son bölümde *Araba Sevdası* adlı romanı incelemiştir. Bu romanın Tanzimat döneminde kaleme alınan romanlardan farklı olduğunu ifade eden Parla, Recaizade Ekrem'in söz konusu romanını içinde bulunduğu dönemin panoramasını yansıtması yönüyle Tanzimat romanlarının bir parodisi olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte "Araba Sevdası"nu sübjektif bir yaklaşımla modern roman olarak tanımlamıştır. Modern kavramını yazarın içinde bulunduğu dönemin normlarına aykırı bir yaklaşım sergilemesi, mensubu olduğu toplumu ve kendini sorgulayan bir bilince sahip olması yönüyle ele almıştır. Bu şekilde kaleme alınan bir eserin hangi yüzyılda yazılırsa yazılsın modern olarak tanımlanabileceğine dair öznel bir görüş ortaya atmıştır. Parla ortaya koyduğu savını biraz daha genişleterek biçim ve içerik açısından kendisinden önceki metinlerin dışına çıkan, eski biçimlerin parodisini yapan ve yeni biçim denemeleriyle eski anlayışlara başkaldıran her metnin modern olabileceğini ileri sürmüştür. İleri sürülen bu görüşün kendi içinde tutarsız olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim kendisinden önce yazılan metinlere getirdiği yeni biçim denemeleriyle modern olarak tanımlanan bir metnin, kendisinden sonra başka bir metnin parodi konusu olunca modernlik özelliğini kaybedecektir. Parla, zamandan zamana ve toplumdaki değişmeyen klasik roman anlayışından, yeni biçim denemeleri yapan deneysel romandan ve metinlerarasılığın parodi özelliğinden yararlanarak modern kavramını melez bir biçimde tanımlama girişiminde bulunmuştur. Sonuç olarak *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri* adlı eser, Tanzimat dönemi yazarlarının Doğu'nun geleneksel bilgi kuramına bağlı kalarak Batı'da kaleme alınan romanları örnek aldığı temel savını savunmaktadır. Fakat inceleme nesnesi olan romanlarda alınan alıntılar, epistemik savı destekleyecek nitelikte olması gerekirken etiğin konusuyla ilgili örneklerle temel savın açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu durum Tanzimat romanın epistemolojik mi yoksa etik temellerin mi ortaya konulduğu sorusunu akıllara getirmektedir.

Kaynakça

Parlar, J. (2010). *Babalar ve Oğullar/Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.